

УДК 343.23(477)

Г.В. Федотова,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК” НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто положення законодавчих норм щодо запровадження правових особливостей спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Досліджено впровадження в законодавство України поняття “кримінальний проступок”, зазначено про відсутність судимості як правовий наслідок притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні проступки. Зроблено висновок, що законодавець небезпідставно вважає спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості ефективним інструментом при розподілі ресурсів, які застосовує держава у сфері боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: кримінальний проступок, спрощення досудового розслідування, дізнання, дізнавач, судимість.

В статье рассмотрено положение законодательных норм о введении правовых особенностей упрощенного досудебного расследования отдельных категорий уголовных правонарушений. Исследовано внедрение в законодательство Украины понятия “уголовный проступок”, отмечено об отсутствии судимости как о правовом последствии привлечения к уголовной ответственности за уголовные проступки. Сделано вывод, что законодатель небезосновательно считает упрощенный порядок досудебного расследования в форме дознания всех нетяжких уголовных правонарушений эффективным инструментом при распределении ресурсов, которые использует государство в сфере борьбы с преступностью.

Ключевые слова: уголовный проступок, упрощенное досудебное расследование, дознание, дознаватель, судимость.

Узгодження диференціації процесу досудового розслідування кримінального правопорушення за ступенем тяжкості вчиненого кримінально-караного діяння відбувається завдяки запровадженню положень матеріального та процесуального законодавства, якими на сьогодні урегульовано питання кримінального проступку. За останні роки питання диференціації процесуальної форми набуло яскраво вираженої ознаки, оскільки шлях демократизації в Україні передбачає відповідні заходи щодо гуманізації кримінального та кримінального процесуального законодавства з приведенням його до міжнародно-правових та європейських стандартів [1, с. 313]. Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 р. (далі – КПК) [2], в главі 25 КПК “Особливості досудового розслідування кримінальних проступків” передбачено особливу процедуру проведення досудового розслідування щодо кримінальних проступків. У пункті

4 статті 3 КПК визначено поняття “дізнання” як форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. Натомість до прийняття норм матеріального кримінального права, якими буде врегульовано дефініцію кримінального проступку, розслідування будь-якого кримінального правопорушення визначається за єдиною процедурою та здійснюється однією уповноваженою особою – слідчим органу досудового розслідування. За таких умов результативність роботи досудових органів характеризується не кращими показниками. Оформлення і складання паперових матеріалів для типових злочинів – крадіжок, грабежів, легких тілесних ушкоджень тощо вимагає від слідчого використання значних сил і засобів із приділенням більшості робочого часу. Навантаження на одного слідчого відповідно може сягати і 150, і 200, і 300 кримінальних проваджень одночасно, замість оптимального навантаження у 40–50 кримінальних проваджень. Такий стан справ обумовлено, передусім, порядком внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань невідкладно або не пізніше 24 год. усіх поданих заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України). Так, упродовж 2018 р. до поліції надійшло понад 8 млн звернень громадян, що вдвічі більше, ніж п’ять років тому, це означає, що у слідчого поліції часу на розслідування дійсно складних і тяжких справ – вбивств, зґвалтувань, тяжких тілесних ушкоджень тощо, не залишається. Кримінальний кодекс України містить понад 780 складів злочинів, із яких близько 200 є злочинами незначної тяжкості, до них належать некваліфіковані крадіжки, шахрайство та легкі тілесні ушкодження, що становлять майже 50 відсотків від усіх розслідуваних кримінальних проваджень, які знаходяться в роботі слідчого поліції.

22 листопада 2018 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” (№ 7279-д), (далі – Закон) [3], який наразі направлено на підпис Президенту України. Чинності Закон набере з 1 січня 2020 р. та введе в дію положення щодо урегулювання питання кримінальних проступків, наділяючи зазначену категорію статусом одного з видів кримінального правопорушення, за яке передбачено кримінальну відповідальність, використовуючи при цьому відокремлюючи критерії – ступінь суспільної небезпеки, вид і міру покарання. Відповідно до положень Закону кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов’язане з позбавленням волі. Особливістю кримінальних проступків є те, що вони мають значно менший рівень суспільної небезпеки, ніж злочин, тому й покарання за них не пов’язане з позбавленням волі, оскільки зазначений вид є найсуворішим у загальній системі покарань. Крім того, за готування до вчинення кримінального проступку (на відміну від злочину) особа не притягатиметься до відповідальності. Обраний на сьогодні законодавцем підхід щодо декриміналізації готування злочинів невеликої тяжкості, які запропоновано віднести до кримінальних проступків, на нашу думку, є оптимальним. При цьому необхідно погодитися з ученими, які вважають, що обмеження законодавцем кількості видів кримінальних правопорушень, готування до яких є кримінально караним, не виключає того, що готування до інших, навіть особливо тяжких злочинів, може бути визнане малозначним діянням і виключати кримінальну відповідальність особи з урахуванням конкретних обставин справи [4, с. 159–160]. Попри незначну суспільну небезпеку підготовчих діянь або її

відсутність, як правило, свідчить і те, що від продовження вчинення таких діянь особа може відмовитися або ж перетворити їх результати навіть на такі, що будуть корисні у подальшому житті. Крім того, такі діяння надзвичайно важко процесуально довести, що також часто унеможливорює притягнення особи до кримінальної відповідальності за готування.

Враховуючи ступінь небезпеки проступку і особи, яка підозрюється у ньому, інструменти для розслідування також мають набагато менше обмежувати його права і свободи. Через значно менший ступінь суспільної небезпеки, обмеження прав підозрюваних застосовуватиметься у виключних випадках. Під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених цим Кримінальним кодексом, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

Затримання підозрюваного у вчиненні кримінального проступку на одну добу може бути застосоване у разі, якщо особа перебуває в нетверезому стані і своїми діями створює небезпеку для оточення. Затримання особи на 72 год. відбуватиметься в тому випадку, якщо порушник у відповідь на вимогу правоохоронця припинити протиправну поведінку чинить опір або ж продовжує вчинення проступку, або намагається втекти.

У невідкладних випадках уповноважена особа (дознавач) має право вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення кримінального проступку, оглянути місце події; відібрати пояснення; провести медичне обстеження; отримати висновок спеціаліста і зняти показання технічних приладів та технічних засобів; вилучити знаряддя вчинення проступку, речі і документи, все це є процесуальними джерелами доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.

Натомість парламентарі, критикуючи зазначені положення, наголошують: "Особу можуть затримати на 72 години і всі 72 години "отримувати" від неї пояснення, методи всім відомі. Потім покласти це в основу обвинувачення, передати до суду, і громадянин навіть не зможе зібрані докази, оскаржити в суді чи відмовитися від "пояснень". І навіть, якщо ці пояснення отримані під тиском чи їх "вбивали", в суді ти не зможеш захиститися від свавілля правоохоронців", такі судження обґрунтовуються можливістю у разі не заперечення обвинуваченим розглядати суду обвинувальний акт без розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження [5]. Негативно висловлюються також і з приводу затримання на 24 години у разі, якщо особа перебуває в нетверезому стані і своїми діями створює небезпеку для оточення, зокрема, на думку народного депутата О.С. Сотник, додаткові підстави для затримання особи без рішення суду правоохоронцями можуть трактуватися дуже вільно і використовуватися для тиску. Це означає, що будь-яка особа не застрахована від того, що її затримають і будуть тримати, не даючи жодних пояснень [5]. Такі аргументи вагомі, але парламентарі визнали правові норми щодо спрощеного досудового розслідування кримінальних правопорушень дієвими та доцільними, такими, що забезпечуватимуть додержання прав та свобод людини.

Встановлено, що дізнання кримінальних проступків здійснюватиметься дізнавачами-поліцейськими (понад 90 % злочинів розслідуються Національною поліцією України, це так звані "загальнокримінальні" злочини, при цьому більше 40% від усіх вчинених складають крадіжки), уповноваженими особами Служби безпеки, органів, які контролюють додержання податкового законодавства,

представниками Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби України та Національного антикорупційного бюро. Слід зазначити, що стосовно суб'єкта уповноваженого на проведення дізнання поліцейськими розглядалась кандидатура детектива. 20 червня 2018 р. результати експерименту щодо запровадження детективів було представлено керівництвом Національної поліції разом із КМЄС у Комітеті Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (далі – Комітет). З квітня 2018 р. підрозділи детективів працювали у кожному обласному управлінні поліції. В кожній з областей вони діяли за п'ятьма напрямками: загальна кримінальна злочинність, внутрішня безпека, наркозлочинність, кібербезпека і торгівля людьми. Проте самі представники поліції говорять про певні складнощі впровадження детективів на територіальному рівні. Так, оперативні працівники, які залишилися на посадах, і надалі виконують прямі обов'язки кримінальної поліції: оперативну й агентурну роботу, ведення оперативно-розшукових справ, встановлення невпізнаних трупів і розшук безвісти зниклих осіб. Тобто в межах експерименту не відбулося повної відмови від оперативних працівників, що залишає детективам можливість звертатися до них із дорученнями. Це негативно позначилося на якості експерименту. Під час обговорення членами Комітету результатів експерименту не було прийнято жодного рішення. Водночас на концептуальному рівні законодавчі зміни щодо запровадження детективів не були підтримані, тому майбутнє існування підрозділів детективів у поліції залишається під питанням [6]. На часі дізнавача, який здійснюватиме дізнання, визначатиме керівник органу дізнання, при цьому дізнавач є самостійною у своїй процесуальній діяльності особою і наділяється повноваженнями слідчого, до його компетенції належить проводити та доручати проведення слідчих (розшукові) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, приймати процесуальні рішення.

Законом встановлено чіткі строки дізнання кримінальних проступків, за скороченою процедурою: протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи; протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо заявлено клопотання про проведення експертизи.

Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється без ухвали слідчого судді, суду, як ми вже наголошували, у виключних випадках і лише за умови, що ця особа: 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточенню.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання та у разі затримання

особи, яка керувала транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції з обов'язковим доставлянням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування. При затриманні особі затриманого негайно повідомляються підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснюються її права мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання тощо.

Вилучені речі та документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, зберігаються органом, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді.

У виняткових випадках вилучені речі та документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують.

Вилучені під час обшуку затриманої особи речі та документи визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання.

До особливостей закінчення дізнання належить те, що дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту затримання особи, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого. Прокурор, своєю чергою, зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом із повідомлення про підозру, а в разі затримання особи – протягом двадцяти чотирьох годин, прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а у випадку затримання особи – про негайне звільнення затриманої особи, повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи); звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності; направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства у разі встановлення ознак злочину.

Суд, отримавши обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку, має упродовж 5 днів або в разі затримання підозрюваного у визначені терміни затримання призначити судовий розгляд. Якщо обвинувачений не заперечує встановлені обставини порушення та згоден із розглядом обвинувального акта, суд розглядає обвинувальний акт без розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження. Тобто людина може відмовитися від участі у суді, натомість механізм такої відмови не передбачений і не визначено, чи присутній при цьому захисник, а також не встановлено форму відмови, яку має скласти обвинувачений, відповідно такі ключові завдання кримінального процесу, як право на справедливий суд; змагальність, яка проявляється у можливості надавати докази, брати участь у розслідуванні; право ознайомлюватися з матеріалами справи,

брати участь у всіх процесуальних діях; оскаржувати незаконність дій правоохоронних органів, у цьому випадку стають для обвинуваченого недоступними.

Таким чином, законодавець небезпідставно вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства. За новим Законом розслідування проступків проводитимуть за скороченою процедурою у формі досудового дізнання, тривалість якого не повинна перевищувати чітко встановлених термінів за конкретними випадками обставин провадження. Практичне застосування таких положень під час провадження дозволить ретельно з'ясувати їх дієвість і виявити переваги та недоліки.

Важливими чинниками запровадження норм щодо врегулювання кримінальних проступків, на нашу думку, є такі:

після відбуття покарання особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку, вважатиметься такою, що не має судимості. Правовий стан особи – судимість передбачає можливість настання для особи наслідків соціально-адаптаційного та правообмежувального характеру, що значно обмежує її повноцінну життєдіяльність;

розвантаження органів досудового слідства і спрощення процедури розслідування для проступків, які не несуть значної суспільної небезпеки, забезпечить ефективність досудового розслідування передусім таких дрібних злочинів, як крадіжка, грабіж, легкі тілесні ушкодження тощо;

спрощена процедура досудового розслідування кримінальних проступків є ефективним інструментом при розподілі ресурсів, які проводить держава у сфері боротьби зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федотова Г.В. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Наука і правоохорона. 2018. № 1 (39). С. 313–319.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-ВІ. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України № 7279-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 20.10.2018).
4. Пудовочкин Ю.Е. Учение о преступлении: избранные лекции: 2-е изд., испр. и доп. М.: Юрлитинформ, 2010. 280 с.
5. Сотник Олена: “Ухвалений Закон про кримінальні проступки – це жорсткий наступ на права людини, який невідворотно наближає до поліцейської держави” 23.11.2018. URL: <https://samoromich.ua/sotnyk-uhvalenyj-zakon-pro-kryminalni-prostupky-tse-zhorstkyj-nastup-na-pravalyudynu-yakuj-nevidvorotno-nablyzhaye-do-politsejskoj-derzhavy/> (дата звернення: 26.11.2018).
6. Інформаційний бюлетень про реформу органів правопорядку в Україні. Вип. 7: травень-червень 2018 року. К.: Асоціація УМДПЛ, ЦППР, 2018. 8 с.

REFERENCES

1. Fedotova, H.V. (2018) Osoblyvosti dosudovoho rozsliduvannya kryminalnykh prostupkiv. “Features of Pre-Trial Investigation of Criminal Misconduct”. Nauka i Pravoohorona No 1 (39), 313–319 pp. [in Ukrainian].
2. Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.04.2012 No 4651-BI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. No 9–10, 11–12, 13. Art. 88 [in Ukrainian].
3. About Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Facilitating Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses: Bill of Ukraine No 7279-d. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (Date of Application: 20.10.2018) [in Ukrainian].
4. Pudovochkin, Y.Y. (2010) Ucheniye o prestuplenii. “Doctrine about Crime: Selected Lectures”. M.: Yurlitinform. 280 p. [in Russian].

5. Olena Sotnyk: Ukhvalenyi zakon pro kryminalni prostupky – tse zhorstkyi nastup na prava lyudyny, yakyy nevidvorotno nablyzhaye do politseyskoyi derzhavy” 23.11.2018. “The Approved Law on Criminal Offenses – a Tough Attack on Human Rights, which Inexorably Closer to a Police State” 23.11.2018. URL: <https://samopomich.ua/sotnyk-uhvalenyj-zakon-pro-kryminalni-prostupky-tse-zhorstkyj-nastup-na-prava-lyudyny-yakyy-nevidvorotno-nablyzhaye-do-politsejskoyi-derzhavy/> (Date of Application: 26.11.2018) [in Ukrainian].

6. Bulletin on Reforming Law Enforcement Agencies in Ukraine. Issue 7: May-June 2018. K. 2018. 8 p. [in Ukrainian].

UDC 343.23(477)

H.V. Fedotova,

Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

IMPLEMENTATION OF THE TERM “CRIMINAL INFRACTION” AT THE LEGISLATIVE LEVEL IN UKRAINE

In recent years, the issue of the differentiation of the procedural form has been becoming clearer, as the way of democratization in Ukraine foresees appropriate measures for the humanization of criminal and criminal procedural legislation with bringing it to international legal and European standards. Thus, on November 22, 2018, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine “On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Facilitating Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses” (No 7279-d), which is currently directed to the President of Ukraine for signature. The document becomes operative since January 1, 2020 for the provision of the settlement of the criminal infractions, giving this category the status of one of the types of criminal offense, for which a criminal liability is foreseen, by use of the separating criteria – the degree of social danger, type and extent of punishment. In accordance with the provisions of the Bill, a criminal infraction is an act (act or omission) foreseen by the Criminal Code, for which the basic sentence is punishable in the form of a fine in the amount of not more than three thousand non-taxable minimum incomes, or other punishment which is not related to the deprivation of liberty. The peculiarity of criminal infraction is that they have a much more low level of a social danger than a crime, and therefore the punishment for them is not related to imprisonment, since such a form is the most severe in the general system of punishment. Due to a much more low degree of a public danger, the restriction of the rights of suspects will be applied in exceptional cases. In the pre-trial investigation of criminal infraction as a temporary precautionary measure, a person’s detention is used on the grounds and in the manner prescribed by the Criminal Code, as well as precautionary measures, such as personal obligations and personal guarantee. Timelines for the investigation of criminal infractions are concise and established for a shortened procedure.

Keywords: criminal infraction, simplification of pre-trial investigation, inquiry, inquirer, conviction.

Отримано 30.11.2018